Journal of Rangeland

Print ISSN: 2008-0891

Online ISSN: 2676-5039

Factors affecting the non-acceptance of multiple-use projects from the viewpoints of rangeland utilizers

Mohamad Rahim Forouzeh*[1], Seyede Zohreh Mirdeilami[2]

1. Corresponding author; Assistant Prof., Department of Range Management, Faculty of Range and Watershed Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran. E-mail: forouzeh@gau.ac.ir
2. PhD. in Rangeland Science, Assistant Prof., Department of Range Management, Faculty of Range and Watershed Management, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran.

Article Info

Article type:
Research Full Paper

Article history:
Received: 22.04.2021
Revised: 10.12.2021
Accepted: 13.12.2021

Keywords:
Pairwise comparison, rangeland management, multiple-use projects, hierarchical analysis.

Abstract

Background: Background: In Iran, the economic and social dependency of pastoralists on pasture fodder has intensified due to population growth among pastoral communities. Rangeland managers are concerned about the imbalance between livestock and available pastures. In response, decision-makers have sought to alleviate pressure on rangelands by promoting alternative livelihoods and implementing multiple-use projects. However, the successful implementation of multiple-use projects in Golestan and Azadshahr provinces has faced challenges, even after five years of project review service announcements. This study aims to investigate the reasons for the non-acceptance of multiple-use projects in the rangelands of Azadshahr and Gonbad.

Methodology: The study was conducted in three stages: discovery, evaluation and analysis, and the development of the final structure. Various ecological, economic, and social indicators were used to assess the acceptance of multiple-use projects among rangeland users. Data were collected through questionnaires and interviews, and the reasons for non-acceptance were compared using pairwise comparisons on the Likert scale. The selection of representatives was based on the reputation approach and targeted sampling, considering criteria such as work history, experience, and literacy level. Hierarchical analysis was performed using Expert Choice 11, and judgments on the acceptance or rejection of given ranks were made based on pairwise comparisons and compatibility rates.

Results: The results indicated that economic, political-institutional, and environmental criteria were the primary factors contributing to the non-acceptance of multiple-use projects. Insufficient economic stability, lack of job security, inappropriate timing and location of project implementation, and inadequate government support were cited as some of the key indicators. Respondents also highlighted top-down management approaches and a lack of attention to user participation in decision-making and planning as significant issues.

Conclusion: Overall, the findings suggest that pastoralists have a low acceptance of multi-purpose plans, indicating the failure of planners and decision-makers to effectively engage stakeholders in these projects. It is recommended to enhance participation at various levels of decision-making, planning, and implementation.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

This can be achieved through increased training programs and the establishment of non-governmental organizations, fostering greater user involvement in future projects.

Cite this article: Forouzeh, M.R., S.Z. Mirdeilami, 2021. Factors affecting the non-acceptance of multiple-use projects from the viewpoints of rangeland utilizers. Journal of Rangeland, 16(4): 666-681.

© The Author(s).
DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0
Publisher: Iranian Society for Range Management

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

مـــرتـــع

شاپا چاپی: ۰۸۹۱-۲۰۰۸

شاپا الکترونیکی: ۵۰۳۹-۲۶۷۶

عوامل موثر بر عدم پذیرش طرح‌های مرتعداری چندمنظوره از دیدگاه مرتعداران

محمد رحیم فروزه [*۱]، سیده زهره میردیلمی [۲]

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه مدیریت مرتع، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران. رایان‌نامه: forouzeh@gau.ac.ir

۲. دکتری علوم مرتع، گروه مرتعداری، دانشکده مرتع و آبخیزداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله کامل – پژوهشی

تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۲/۰۲
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۲

واژه‌های کلیدی:
مقایسه زوجی،
طرح مرتعداری،
طرح چندمنظوره،
تحلیل سلسله مراتبی .

چکیده

سابقه و هدف: در ایران به‌دلیل افزایش جمعیت مرتعداران، وابستگی اقتصادی و اجتماعی مرتعداران به علوفه مرتع بسیار زیاد است. عدم تعادل دام و مرتع از جمله دغدغه‌های دلسوزان عرصه‌های مرتعی است. در این خصوص برنامه‌ریزان مصمم شدند تا فشار بر مراتع از طریق معیشت جایگزین کمتر شود و طرح‌های چندمنظوره در دستور کار سازمان جنگل‌ها و مراتع قرار گرفت. متاسفانه پس از پنج سال از ابلاغ شرح خدمات بازنگری طرح‌های چندمنظوره، تاکنون در استان گلستان طرح‌های مذکور کمتر اجرایی شده و مورد استقبال قرار گرفته است. هدف از انجام تحقیق حاضر ریشه‌یابی عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره در مراتع آزادشهر و گنبد است.

مواد و روش‌ها: در این تحقیق برای تهیه پرسشنامه، مطالعه در سه مرحله اکتشافی، ارزیابی و تجزیه و تحلیل و استخراج ساختار نهایی انجام شد و سهم هر یک از عوامل در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره با استفاده از شاخص‌های اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی بررسی گردید. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه جمع‌آوری شد و دلایل عدم استقبال از این طرح‌ها برای اجرا از سوی مرتعداران یا اجرای کند آنها با مقایسه زوجی در قالب طیف لیکرت، جمع‌آوری شد. انتخاب نماینده مرتعداران به عنوان مجریان طرح‌های مرتعداری، مبتنی بر رویکرد شهرت و نمونه‌گیری هدفمند صورت گرفت. برای انتخاب بهره‌برداران از معیارهایی مانند سابقه کار، تجربه و سطح سواد استفاده شد. نتایج بر اساس وزن داده شده به گویه‌های پرسشنامه در روش تحلیل سلسله مراتبی با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice11 تحلیل گردید. قضاوت درباره پذیرفته یا مردود بودن رتبه‌های داده شده با توجه به مقایسه‌های زوجی و با استفاده از نرخ سازگاری انجام شد.

نتایج: نتایج نشان داد از نظر مرتعداران، معیارهای اقتصادی، سیاستی-نهادی و محیط زیستی به‌ترتیب مهم‌ترین معیارها در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره هستند که از جمله موارد این شاخص‌ها، ناکافی بودن ثبات اقتصادی و عدم برخورداری از امنیت شغلی در اینگونه از طرح‌ها، نداشتن سازوکار اجرای مشخص، اجرا در زمان و مکان نامناسب و عدم حمایت مطلوب دولتی در زمان اجرا است. عمده جوامع پاسخگو این مشکلات را در مدیریت از بالا به پایین و عدم توجه به مشارکت مرتعداران در تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی عنوان کردند.

نتیجه‌گیری: به‌طور کلی نتایج گویای پذیرش کم طرح‌های چندمنظوره از سوی مرتعداران است که این امر نمایانگر عدم توفیق برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران در جلب مشارکت فعال در برنامه‌ها است. بر این اساس پیشنهاد می‌گردد مشارکت در سطوح مختلف تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرا تقویت‌شده و بدین منظور از دوره‌های آموزشی استفاده بیشتر به عمل آمده و همچنین ایجاد تشکل‌های مردم نهاد در سطح منطقه با رویکرد مطالبه‌گری جهت استفاده از تسهیلات سایر دستگاه‌های ذینفع تقویت شود تا در آینده بتوان شاهد پذیرش

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

هرچه بیشتر مرتعداران در چنین طرح‌هایی بود. همچنین پیشنهاد می‌گردد به منظور پذیرش و اجرای طرح‌های چندمنظوره، تسهیلگران به کار گرفته شوند.

استناد: فروزه، م.ر.، س.ز. میردیلمی، ۱۴۰۱. عوامل موثر بر عدم پذیرش طرح‌های مرتعداری چندمنظوره از دیدگاه مرتعداران . مرتع، ۱۶(۴): ۶۶۶-۶۸۱.

DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0

ناشر: انجمن علمی مرتعداری ایران

© نویسندگان

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

مقدمه

منابع طبیعی هر جامعه ثروت آن جامعه است که فقط به نسل حاضر تعلق نداشته، بلکه میراثی است که متعلق به آیندگان نیز هست. مراتع یکی از گسترده‌ترین منابع کره زمین محسوب می‌شوند و از عوامل پایه در فرآیند توسعه پایدار به شمار می‌روند (۲۶). به همین دلیل حفاظت، احیاء و بهره‌برداری صحیح از این عرصه‌ها وظایف مشترک نهادهای بین المللی، دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی، تشکل‌های محلی و دوستداران طبیعت قلمداد می‌گردد (۸). با توجه به گستردگی عرصه‌های منابع طبیعی به نظر می‌رسد مشارکت بهره‌برداران عرصه‌های مذکور بهترین وسیله برای توسعه، تقویت و حفاظت این منابع باشد. به‌طورکلی یکی از عوامل موثر در موفقیت‌آمیز بودن کلیه پروژه‌های مرتع و آبخیزداری ایجاد انگیزه مشارکت در میان ساکنان است (۶).

در ایران به دلیل افزایش جمعیت مرتعداران، وابستگی اقتصادی و اجتماعی مرتعداران به علوفه مرتع بسیار زیاد است (۱۵،۱۳). درحالیکه ارزش و اهمیت مراتع به تولید علوفه و گوشت قرمز محدود نمی‌شود بلکه سایر منافع حاصل از مراتع مانند حفظ خاک، تغذیه آب‌های زیرزمینی، تولید آب صاف و زلال در پشت سدها، تولید فرآورده‌های فرعی، حیات‌وحش، زنبورداری، گردشگری و غیره ارزش بسیار زیادی را به مراتع داده است که گاهاً قابل تبدیل به پول نیستند (۳۰). این امر باعث تقویت معیشت مرتعداران و کاهش وابستگی آنها به مرتع می‌شود. لذا چندین سال است که سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور تهیه طرح‌های مرتعداری تلفیقی (چندمنظوره) را از سیاست‌های خود قرار داده است. به نوعی در طرح‌های مرتعداری صرفاً تکیه بر علوفه مرتع و مرتعداری بود اما در طرح‌های چندمنظوره به سایر پتانسیل ها و استعدادهای مراتع با توجه به شایستگی مرتع تاکید شد و برخلاف پیچیدگی‌های اکولوژیکی، اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی موجود در مسیر اجرا، دامداران خرده پا را تشویق به تغییر معیشت و زمینه اشتغال آنان را در دیگر حرفه‌های مرتبط با مرتع، فراهم کرد (۱۰ و ۴).

محققان به این نتیجه رسیدند توسعه مشاغل مرتبط با مرتع و افزایش درآمد خالص سرانه خانوار در طول سال، نیز می‌تواند باعث کاهش وابستگی خانوارهای متکی به مرتع شود. برای مثال توجه به سایر جنبه‌های درآمدزای مراتع مانند بهره‌برداری از گیاهان دارویی و محصولات فرعی (۳۳، ۳۵)، گردشگری آزاد در مرتع و پرورش زنبور عسل (۲)، به افزایش میزان درآمد در واحد سطح کمک خواهد کرد و ضمن رعایت اندازه بهینه، تعداد بهره‌بردار بیشتری می‌توانند معیشت خود را از این محل تأمین کنند (۳۳). همچنین با بررسی نقش زنبورداری در افزایش درآمد مرتعدار در مراتع روستای ژیوار کردستان؛ مقدار سود زنبورداری به ازای هر کندوی مدرن، برای هر بهره‌بردار رضایت بخش گزارش شد (۲).

به طورکلی زنبورداری، بهره‌برداری از گیاهان دارویی و گردشگری آزاد در مرتع، از جمله فعالیت‌های تولیدی است که می‌تواند با سرمایه کم، اشتغال ایجاد کند و به عنوان یک راهکار، سبب افزایش درآمد بهره‌برداران از مراتع، تعادل دام در مرتع، بهبود وضعیت اقتصادی مرتعداران و مشارکت در طرح‌های مرتعداری شود. به عبارتی، مدیریت اصولی استفاده از مراتع و استفاده چندمنظوره، می‌تواند عامل مهمی در ارتقای سطح درآمد خانوارهای بهره‌بردار، کاهش فشار بر مراتع و گامی به سوی شکوفایی اقتصادی در بهره‌برداری از مراتع باشد.

هولچک (۲۰۰۱) بیان داشت با توجه به رشد جمعیت و رشد تقاضای مردم برای تفرج، نیاز به ایجاد تفرجگاه‌ها در جهان احساس می شود و اختصاص مناطقی برای تفریح می‌تواند تا حدودی از فشار بیش از حد جمعیت به تفرجگاه‌های موجود بکاهد. وی همچنین بیان داشته است که مرتعداری در قرن بیست و یکم بیشترین تاکید را بر تقویت پوشش باقیمانده دارد. این بدین علت است که مطالعات زیادی نشان می‌دهد که تمامی ارزش‌های استفاده چندمنظوره (خاک، آبخیز، دام، حیات وحش، تفریح و زیبایی) به مقدار علوفه باقیمانده پس از چرا بستگی دارد که می‌تواند مبین نتایج مدیریت مرتع باشد.

اجرای فعالیت‌های مربوط به طرح‌های چندمنظوره و ارائه راهکارها برای بهره‌برداری بهینه و پایدار از آنها در صورتی امکان پذیر خواهد بود که با رویکردی همه‌جانبه، شرایط اجتماعی و فرهنگی و اثرات اجتماعی فعالیت بر جامعه هدف در نظر گرفته شود (۱۲). از سوی دیگر

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

مطالعات نشان داده‌اند که عدم تعامل با گروه‌های ذی‌نفع و نادیده گرفتن دانش، ارزش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های جوامع محلی مشکلات زیادی را در مسیر اجرای پروژه‌ها به دنبال خواهد داشت (۲۴). از این رو مطالعات اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی طرح‌های منابع طبیعی به منظور بررسی اوضاع و کنش‌های جامعه بهره‌بردار و شناخت هنجارها و همچنین وضعیت موجود به منظور تعیین راهکارهای مناسب جهت انجام طرح‌ها ضروری است (۷)، زیرا نه تنها موجب آگاهی برنامه‌ریزان، سیاستگذاران و مجریان طرح‌های منابع طبیعی و توسعه روستایی از اثرات و پیامدهای اجرای برنامه‌ها می‌شود (۵)، بلکه باعث توصیه‌های پژوهشی شده که در واقع بازتاب و پاسخی به احتیاجات بهره‌برداران است. در این راستا ازکیا و ایمانی (۲۰۱۱) طی بررسی‌های خود به این نتیجه دست یافتند که کمبود سرمایه و ناآگاهی از محاسن اجرای این پروژه‌ها از مهم‌ترین دلایل عدم مشارکت بهره‌برداران است. از نظر ستی (۱۹۸۰) موانع مشارکت را می‌توان در دو محور بررسی کرد: ۱. مرتعداران منابع طبیعی (شامل بی‌سوادی یا کم سوادی مرتعداران، پراکندگی آنها، مشکلات فرهنگی)، ۲. کارشناسان و برنامه‌ریزان (شامل ناتوانی در برقراری ارتباط سازنده با مردم، بی‌اعتقادی به اهمیت مشارکت مردمی در حفظ و احیای منابع در برخی از آنها، بسته بودن سیستم تشکیلاتی- اجرایی برای مشارکت مردم. فینسربوش و ویکلین (۱۹۸۹) در تحقیقی دریافتند هر قدرکشور توسعه یافته‌تر، سطح مهارت فرد بیشتر و رهبری اجتماعی کاراتر باشد، میزان مشارکت که از مصادیق پذیرش طرح‌های مرتعداری تلفیقی است، بیشتر خواهد بود. هانست سینگر و فورت‌من (۱۹۹۰)، ابراز کردند که نه تنها منفعت، بلکه عوامل اجتماعی، ارزش‌ها و گرایش‌ها از جمله سطح سواد، سن، درآمد، محل سکونت و اندازه مرتع در تصمیم مرتعداران تاثیرگذارند (۲۱).

تاکنون در خصوص ارزیابی دلایل عد پذیرش طرح‌های چندمنظوره، مطالعاتی انجام نشده است. لذا به طرح‌های مرتعداری و مشارکت مرتعداران در اجرای آنها بسنده شده است. در تحقیقی که توسط خاتون آبادی (۲۰۰۰) به عنوان مشارکت انسانی و ارتباط دو سویه چهارچوبی برای تشکیل گروه‌های حافظ منابع طبیعی و توسعه پایدار انجام شده است، محقق در بحث شناسایی عوامل بازدارنده مشارکت دامداران در احیاء مراتع بر اساس پاسخ‌های دامداران و کارشناسان، ۳۴ عامل را شناسایی کرده است که در راس آنها توجه نکردن به نیازهای اساسی دامداران، مشخص نبودن مالکیت مرتع، دیربازده بودن طرح‌های مرتعداری، عدم اجرای منظم طرح‌ها و عدم استفاده از مروج، ندادن مجوز خرید و فروش قرار گرفته‌اند. در نهایت این محقق نتیجه می‌گیرد که در نزد دامداران، مشکلات برنامه‌ریزی و سیاستگذاری و در نزد کارشناسان فقدان آموزش و آگاهی بهره‌برداران مانع اصلی مشارکت دامداران بوده است. در تحقیق دیگری توسط محمدی (۲۰۰۳) عواملی چون انگیزش، آگاهی اجتماعی، وابستگی به دولت، اعتماد و مجریان طرح، پایگاه اجتماعی، اختلافات قومی، انسجام جمعی به عنوان متغیرهای مستقل و مشارکت روستاییان به عنوان متغیر وابسته بررسی شدند. در این تحقیق رابطه معنی‌دار بین متغیرهای انگیزش، اعتماد به مجریان طرح، وابستگی به دولت و انسجام جمعی با متغیر وابسته مشارکت گزارش شده است. نتایج پژوهش محمودی و حکیم پور (۲۰۱۲)، شهرکی و همکاران (۲۰۱۳)، داسبرگ و همکاران (۲۰۱۴) نیز نشان می‌دهد که تشکیل دوره‌های آموزشی و تربیتی، عوامل نگرشی، جمعیت شناختی و اقتصادی عامل موثری بر میزان مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتعداری است (۷).

از سال ۱۳۹۵ تهیه و بازنگری طرح های مرتعداری در قالب شرح خدمات تلفیقی ابلاغی از سازمان جنگل‌ها مراتع و آبخیزداری کشور به ادارات کل و ادارات شهرستانی صورت می‌گیرد که در بند ۶ آن به استفاده از سایر استعدادها به شرح زیر اشاره شده است:

۱-۶- پتانسیل‌های موجود در حیطه وظایف و اختیارات سازمان

شامل: بهره‌برداری از گیاهان دارویی، صنعتی و خوراکی، زراعت چوب، احیاء و توسعه مراتع مشجر با گونه‌های درختی و درختچه‌ای بومی موجود در منطقه (از قبیل انجیر کوهی، ارغوان، آکاسیا، انار وحشی، سماق، عناب، سنجد، زرشک، بنه، زیتون، چریش، کنار، گز روغنی، نسترن وحشی، گلابی وحشی، زالزالک، بادام کوهی، مورد، دافنه)، علوفه‌کاری، مدیریت جنگل‌های دست‌کاشت بیابانی،

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

شناسایی و مدیریت ذخیره‌گاه‌های مرتعی و جنگلی موجود در عرصه طرح

۲-۶- سایر پتانسیل‌ها

نظیر: گردشگری، زنبورداری، پرواربندی دام، پرورش حیات‌وحش، پرورش ماکیان، آبزی‌پروری، استفاده از انرژی‌های نو (انرژی باد، خورشید، آب) و...

(تدوین هریک از پتانسیل‌های فوق الذکر تابع ضوابط و دستورالعمل‌های جاری واحدهای مربوطه است).

با توجه به آنچه که پیرامون اهمیت طرح‌های چندمنظوره و همچنین ضرورت تهیه و اجرای طرح‌های چندمنظوره به منظور تقویت معیشت مرتعداران، هدف از انجام تحقیق حاضر ریشه یابی عدم پذیرش مرتعداران در طرح‌های چندمنظوره مرتعداری مراتع آزادشهر و گنبد در استان گلستان می‌باشد.

مواد و روش‌ها

معرفی منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه در محدوده جغرافیایی ۳۶ درجه و ۲۴ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۲ درجه و ۵۱ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی واقع شده است. از لحاظ فیزیوگرافی و پستی و بلندی، حداقل ارتفاع ثبت شده از سطح دریای آزاد در این استان ۷۸ متر و حداکثر ارتفاع ۱۵۰۰ متر است. از نظر تعداد بهره‌برداران متکی به مرتع و دام‌های تعلیف کننده از آن با توجه به آمار موجود و تکمیل شده تاکنون بیشترین تعداد بهره‌بردار در مراتع شهرستان کلاله (۱۲۸ بهره‌بردار) و گنبد (۶۹ بهره‌بردار) از مراتع قشلاقی بهره‌برداری می‌کنند. کمترین تعداد بهره‌بردار در مراتع ییلاقی آزادشهر پراکنده‌اند (با تعداد ۳ و ۴ بهره‌بردار). مدیریت چرا و وضعیت چراگاه‌ها تحت‌تأثیر عمیق تشکیلات اجتماعی روستاییان و عشایر هر منطقه قرار دارد. مراتع دو منطقه به روش دامداری نیمه متحرک و دامداری ساکن (دامداران روستایی) مورد استفاده واقع می‌شوند. از نظر نوع بهره‌برداری بیشترین تعداد مرتع، تعداد بهره‌بردار و تعداد واحد دامی موجود در بهره‌برداری مشاعی و کمترین تعداد به صورت شورایی و افرازی از مراتع بهره‌برداری می‌کنند (۳۷).

تدوین ساختار سلسله مراتبی عوامل موثر بر عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره

این تحقیق بر مفاهیم بنیادی بنا شده است. استفاده از قالب‌هایی (۴۰) برای بیان مفاهیم و ارائه تفاسیر که از آن به عنوان نقشه/مدل‌های ذهنی یاد می‌شود، به عنوان گام اول ضروری است. این رویکرد می‌تواند تجارب، آگاهی‌ها، دانش، فرضیات و انگاره‌های ذهنی ذینفعان و سایر عوامل را آشکار سازد. به عنوان اولین گام، برای طراحی پرسشنامه، مطالعه در سه مرحله اکتشافی، ارزیابی و تجزیه و تحلیل و استخراج ساختار نهایی انجام شد:

الف- مرحله اکتشافی

در این مرحله؛ برای شناسایی عوامل موثر بر عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره اقدام به شاخص سازی با استفاده از رویکرد تحلیل محتوا شد (جدول ۱) و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز به دو صورت میدانی و کتابخانه‌ای انجام گردید. در روش میدانی از مصاحبه‌های باز جهت نظرسنجی از بهره‌برداران مجرب استفاده شد. در روش کتابخانه‌ای، مستندات مرتبط از جمله شرح خدمات طرح‌های مرتعداری، طرح‌های پژوهشی اجرا شده توسط نهادهای مدیریتی و اجرایی و مقالات علمی و پژوهشی معتبر مطالعه و برای خلاصه‌سازی اطلاعات و کددهی آنها از تحلیل محتوا استفاده شد. تحلیل محتوا فنی است که به کمک آن ویژگی‌های خاص پیام‌ها را به طور نظام یافته و عینی مورد شناسایی قرار می‌دهند (۱۷). در این روش محقق، کلمات، عبارات، اسامی، بندها، تصاویر، موضوع¬ها یا هر جلوه ویژه-ای که مورد نظر پژوهشگر است را در برگه ثبت و اطلاعات حاصل را تحلیل و وارسی می‌کند (۴۲). در این تحقیق اطلاعات جمع‌آوری شده از لحاظ ساختار، عملکرد و روابط بین نهادهای مرتبط با مدیریت مراتع، طبقه‌بندی و کددهی شدند. اینکار تا شناسایی واحدهای تحلیل ادامه یافت. با شناسایی واحدهای تحلیل به عنوان گویه‌های پرسشنامه، ساختار ساده و اولیه عوامل موثر بر عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره به صورت ذهنی طراحی گردید.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

جدول ۱: نمونه‌ای از جدول جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از تحلیل محتوا

ردیف	بعد	شاخص	واحد تحلیل/گویه
۱	ساختار	سازمانی/تشکیلاتی و	شناسایی واحد تحلیل و
۲	عملکرد	مدیریتی، اجرایی،	شناسایی واحد تحلیل و
۳	رابطه	روابط بین نهادها و	شناسایی واحد تحلیل و

ب- مرحله ارزیابی

در مرحله ارزیابی؛ ساختار ذهنی طراحی شده از روش تحلیل محتوا، توسط صاحب‌نظران کلیدی و کارشناسان مجرب بازبینی شد تا در مراحل بعدی با قطعیت بیشتری مورد قضاوت قرار گیرد. در این مرحله؛ ابتدا به روش تحلیل محتوا با بررسی منابع مطالعاتی و مصاحبه با جوامع پاسخگو، عواملی که بر عدم پذیرش طرح‌های مرتعداری چندمنظوره نقش دارند را لیست نموده و هر کدام از آنها به تناسب و سنخیتی که دارند در طبقه موردنظر خود دسته بندی شدند. بدین ترتیب ساختار ذهنی طراحی شد. در مرحله بعد، از طریق نظرسنجی به صورت رفت و برگشتی، ساختار حاصله در معرض قضاوت جوامع پاسخگو قرار گرفت. بدین صورت که ساختار اولیه به لحاظ عضویت اجزاء به سطوح مختلف، مورد قضاوت قرار گرفت. بعد از اصلاح ساختار با توجه به نظرات جمع‌آوری شده، مجدداً مورد قضاوت جوامع پاسخگو قرار داده شد. این فرآیند تا چهار مرحله ادامه یافت.

مطالعات کتابخانه‌ای، مصاحبه و پرسشنامه‌های انجام شده نشان داد تعداد ۱۰۶ عامل موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره وجود دارد. با توجه به روش تحلیل محتوا به شیوه کدگذاری باز و بر اساس ارتباط آنها با موضوعات، عوامل شناسایی شده متعلق به ۲۳ طبقه هستند. این طبقات، عوامل موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره هستند. به منظور سهولت در رتبه بندی عوامل شناسایی شده و با توجه به ارتباط سلسه مراتبی عوامل مذکور، اقدام به تدوین ساختار سلسله مراتبی شد. بدین صورت که به صورت فازی درجه تعلق هر عامل به عامل بالاتر از خود توسط افراد مشخص شد. ساختار حاصل، ساختار اولیه است. در مرحله بعد درجه تعلق ساختار اولیه مورد بازبینی قرار گرفت. این فرآیند در چندین مرحله انجام شد. در نهایت با توجه به تغییرات میانگین نظرات در گزینه‌های مورد نظر (شامل: گزینه جدید که توسط افراد پیشنهاد می‌شد، گزینه‌ای که توسط افراد رد می‌شد، گزینه‌ای که فرد نسبت به آن بی‌تفاوت بود و گزینه‌ای که به سطح و یا گروه دیگری منتقل گردید) ساختار نهایی شد (شکل ۱).

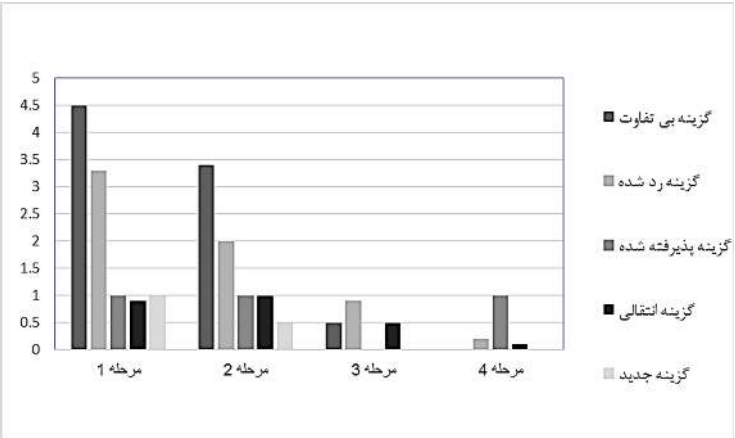

شکل ۱: نمودار تغییرات مقدار متوسط نظرات افراد خبره در مورد عوامل موثر در عدم پذیرش طرح های چندمنظوره

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

ج- مرحله نهایی- تجزیه و تحلیل و استخراج ساختار نهایی

بعد از اینکه ساختار پرسشنامه مرکب از بعد، مولفه و گویه توسط صاحب‌نظران ارزیابی شد، ساختار نهایی شد. ابتدا ۱۳ پرسشنامه به طور مقدماتی بین افراد نمونه، توزیع شد. اعتبار (Validity) پرسش‌ها از روش معتبرسازی محتوا و با مراجعه مکرر به کارشناسان، بهره‌برداران، متخصصان و استادان تأیید شد (بخش پنل). پایایی (Reliability) پرسشنامه‌ها بر اساس ضریب آلفای کرونباخ در نرم‌افزار SPSS23 تعیین شد (α=۰/۸۶). مقدار این ضریب نشان می‌دهد، گویه‌ها هم مسیر بوده و از هماهنگی و انسجام درونی بالایی برخوردارند.

طراحی پرسشنامه

الف- ارزیابی میزان پذیرش طرح‌های چندمنظور

در مرحله اول با طراحی پرسشنامه و مصاحبه میزان پذیرش طرح های چندمنظوره توسط جوامع پاسخگو ارزیابی شد. برای این منظور از سه شاخص اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی استفاده شد.

ب- ارزیابی ساختار سلسله مراتبی

پرسشنامه‌ای با هدف تعیین سهم هر یک از ابعاد و شاخص‌ها در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره طراحی شد. اجزاء ساختار در هر سطح، از نظر نقشی که در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره دارند، توسط جامعه پاسخگو رتبه‌بندی شدند. اینکار با نظرسنجی از هر بعد انجام شد. اجزاء با استفاده از طیف ۹ گزینه‌ای لیکرت با اعداد ۱، ۳، ۵، ۷ و ۹ (از یک با نقش کمتر تا نه با نقش بیشتر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره) رتبه‌بندی شدند.

جمع‌آوری اطلاعات

برای جمع‌آوری اطلاعات از تکمیل پرسشنامه و مصاحبه استفاده شد. انتخاب نماینده مرتعداران به عنوان مجریان طرح‌های مرتعداری، مبتنی بر رویکرد شهرت و نمونه‌گیری هدفمند (روش‌های نمونه‌برداری گلوله برفی و موارد ویژه صورت گرفت (۲۰،۱ و ۲۹). این نوع از نمونه‌گیری شامل انتخاب واحدها یا موردهای مورد پژوهش بر اساس هدف پژوهش و نه تنها به صورت تصادفی است (۴۱). به منظور آشنایی با افراد خبره و مطلعین کلیدی به اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان مراجعه گردید. تعدادی از خبرگان محلی توسط این اداره معرفی گردیدند. با مراجعه به این افراد، هرکدام چند مطلع دیگر را معرفی کردند. برای انتخاب بهره‌برداران از معیارهایی مانند سابقه کار، تجربه صحرایی و سطح سواد استفاده شد. افرادی که معیارهای مورد نظر را داشتند و بیشترین مراجعه به آنها داده شده بود، به عنوان اعضای نمونه انتخاب شدند. به این روش، نمونه‌گیری موارد ویژه اطلاق می‌شود. نمونه‌گیری از موارد ویژه روشی است که در آن نمونه‌ها به دلیل اهمیت فوق‌العاده‌ای که دارند و در مرکز موضوع مورد بررسی هستند انتخاب می‌شوند. افراد یا محل‌هایی که بیشترین اطلاعات را فراهم آورند موارد ویژه هستند و زمانی به طور عملی برای پژوهش مفیدند که بتوان نمونه کوچکی انتخاب نمود (۱۸). در مجموع تعداد ۴۵ مصاحبه با بهره‌برداران انجام شد.

آنالیز داده‌های جمع‌آوری شده

شناسایی ابعاد و شاخص های مؤثر در عدم پذیرش طرح های چندمنظوره در مراتع جهت وزن‌دهی نظرات داده شده در ماتریس داده‌های آماده شده، از روش تحلیل سلسله مراتبی گروهی (AHP) استفاده گردید. این روش، یکی از کاربردی‌ترین روش‌ها به منظور تصمیم‌گیری‌های چند معیاری در مدیریت محسوب می‌شود (۲۲ و ۲۳). اساس این روش، چیدمان ساختار رده‌ای و وزن‌دهی عناصر هر رده نسبت به رده بالاتر با استفاده از روش مقایسهٔ زوجی است. وزن‌دهی با استفاده از روش بردار ویژه انجام شد. ابتدا وزن نسبی هر یک از اجزاء در هر سطح محاسبه شد و وزن نهایی با توجه به وزن نسبی تمام سطوح به‌دست آمد. بدین ترتیب میزان اهمیت اجزای ساختاری به عنوان عوامل موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره تعیین گردید (۳۷). این محاسبات در نرم‌افزار Expert Choice صورت گرفت. قضاوت دربارهٔ پذیرفته یا مردود بودن رتبه‌های داده شده با توجه به مقایسه‌های زوجی (۱۱)، با استفاده از نرخ سازگاری (۲۳) انجام شد. اگر نرخ سازگاری بدست آمده کمتر از ۰/۱۰ باشد، می‌توان سازگاری مقایسات را پذیرفت. در غیراین‌صورت باید مقایسات مجدداً انجام گیرد. نرخ سازگاری با استفاده از روش بردار ویژه محاسبه شده است.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

نتایج

توزیع سنی جوامع پاسخگوی مورد مطالعه نشان می‌دهد که از ۴۵ بهره‌بردار مورد مطالعه، ۲۵ نفر از کل بهره‌برداران (۵۵ درصد) در طبقه سنی ۵۱ تا ۷۰ سال قرار دارند. میانگین سنی افراد پاسخگو ۴۵/۴۷ سال است که نشان‌دهنده میانسال بودن بهره‌برداران است. ۲۸ نفر از بهره‌برداران (حدود ۶۲ درصد) تحصیلات ابتدایی دارند. بر اساس سطح تحصیلات، میانگین سواد در بهره‌برداران ۴ کلاس است (در طبقه ابتدائی قرار دارند). این افراد در طبقه سنی بالاتر از ۶۰ سال قرار دارند که از تجربه بالایی در مرتعداری برخوردارند

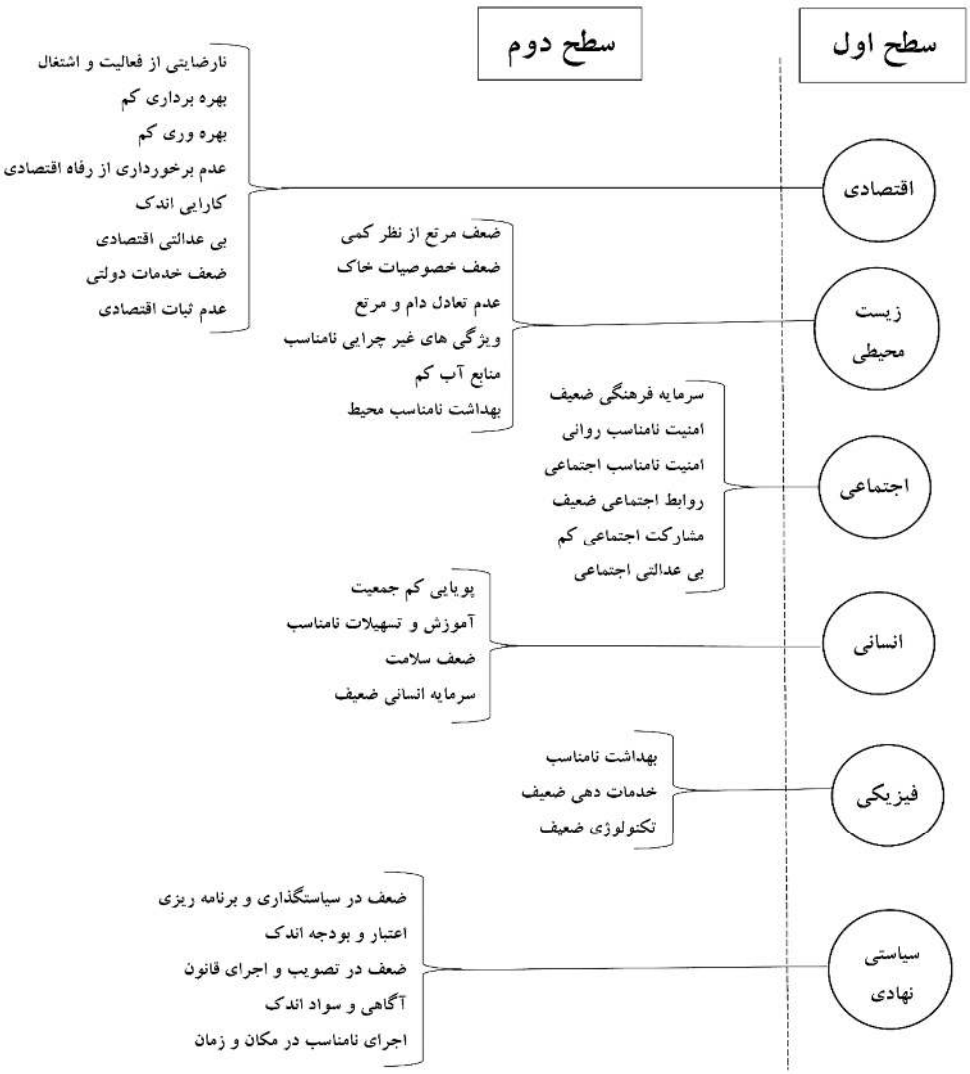

شکل ۲: ساختار سلسله مراتبی عوامل موثر در عدم پذیرش طرح های چندمنظوره استخراج شده از روش تحلیل محتوا

تدوین ساختار سلسله مراتبی عوامل موثر بر عدم پذیرش طرح های چندمنظوره

نتایج حاصل از مطالعه انجام شده نشان داد عوامل موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره مرکب از دو

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

سطح است. در سطح اول ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی، انسانی، سیاستی نهادی و فیزیکی قرار دارد. شاخص‌های هر بعد در سطح دوم در شکل (۲) قابل مشاهده است.

ارزیابی معیارهای پذیرش طرح‌های چندمنظوره در مراتع

معیار اقتصادی

جوامع پاسخگو معتقد هستند اجرای طرح‌های چندمنظوره در مرتع بر وضعیت اقتصادی و معیشتی مرتعداران و افزایش فروش محصولات جانبی مراتع از جمله گیاهان دارویی، محصولات لبنی و غیره "زیاد تا خیلی زیاد" با رتبه متوسط ۷/۸۸ و ۷/۴۹ اثرگذار است (لازم به ذکر است همانطور که در روش کار ذکر شد، اجزاء با استفاده از طیف ۹ گزینه‌ای لیکرت با اعداد ۱، ۳، ۵، ۷ و ۹ (از یک با نقش کمتر تا نه با نقش بیشتر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره) رتبه‌بندی شدند. همچنین جوامع پاسخگو معتقدند با اجرای طرح‌های چندمنظوره، ورود تسهیلات و گردشگر در مرتع به صورت "زیاد" با رتبه ۶/۸۱ صورت خواهد گرفت و وابستگی مرتعداران به علوفه مرتع به میزان "متوسط تا زیاد" با رتبه ۵/۶ کاهش می‌یابد. (جدول ۲)

جدول ۲: ارزیابی میزان اثرگذاری اجرای طرح های چندمنظوره از نظر معیار اقتصادی

زیرمعیار	میانگ	انحراف معیار
اثرگذاری اجرای طرح ها بر وضعیت اقتصادی و معیشتی	۷/۴۹	۱/۲۷
اثرگذاری اجرای طرح ها در ورود تسهیلات و گردشگر	۶/۸۱	۱/۰۲
اثرگذاری اجرای طرح ها بر کاهش وابستگی مرتعداران	۵/۶	۲/۱۴
اثرگذاری اجرای طرح ها بر افزایش فروش محصولات	۷/۸۸	۱/۷۹

معیار بوم‌شناختی

جوامع پاسخگو معتقد هستند اجرای طرح‌های چندمنظوره در مرتع بر وضعیت خاک، پوشش گیاهی مرتع، کاهش فشار چرای دام و افزایش علوفه تولیدی مرتع به ترتیب به صورت "متوسط تا زیاد" با رتبه متوسط ۶/۶۱ و "زیاد تا خیلی زیاد" با رتبه متوسط ۷/۹۶ اثرگذار است (جدول ۳).

جدول ۳: ارزیابی میزان اثرگذاری اجرای طرح های چندمنظوره از نظر معیار اکولوژیکی

زیرمعیار	میان گین	انحراف معیار
اثرگذاری اجرای طرح ها بر وضعیت خاک و پوشش گیاهی مرتع	۷/۹۶	۱/۳۳
اثرگذاری اجرای طرح ها بر کاهش فشار چرای دام و افزایش علوفه تولیدی مرتع	۶/۶۱	۱/۱۹

معیار اجتماعی

جوامع پاسخگو معتقد هستند اجرای طرح‌های چندمنظوره در مرتع بر استقبال مرتعداران از سایر طرح‌های درآمدزا به صورت "متوسط" با رتبه متوسط ۴/۹۶ و بر افزایش همکاری و اعتماد بین جوامع محلی به صورت "متوسط" با رتبه متوسط ۵/۷۵ اثرگذار است (جدول ۴).

جدول ۴ -ارزیابی میزان اثرگذاری اجرای طرح های چندمنظوره از نظر معیار اجتماعی

زیرمعیار	میانگ	انحراف معیار
اثرگذاری اجرای طرح ها بر استقبال مرتعداران از سایر	۴/۹۶	۲/۷۵
اثرگذاری اجرای طرح ها بر افزایش همکاری و اعتماد بین جوامع محلی	۵/۷۵	۲/۳۲

شناسایی عوامل موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره

نتایج حاصل از مقایسه معیارهای عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره در شکل (۳) نشان داده شده است. با توجه به وزن نسبی به‌دست آمده، از نظر بهره‌برداران، معیار اقتصادی و سیاستی-نهادی (هر یک با وزن نسبی ۰/۲۷۰) و زیست محیطی (با وزن نسبی ۰/۲۱۰) به ترتیب مهم‌ترین معیارها در عدم‌پذیرش طرح‌های چندمنظوره هستند.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

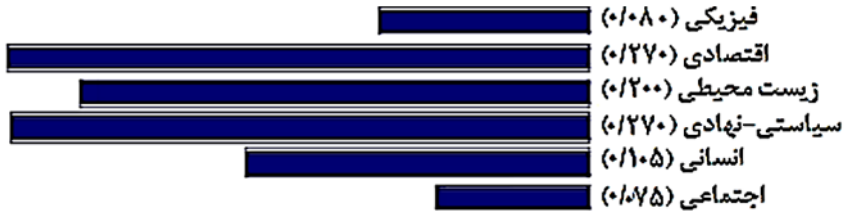

شکل ۳ : رتبه‌بندی و وزن نسبی معیارها از نظر بهره‌برداران نرخ سازگاری= ۰.۰۰۱۰۵

نتایج حاصل از مقایسه زوجی هر یک از معیارها در هر سطح نسبت به یکدیگر با توجه به ابعاد در شکل (۴) نشان داده شده است. قابل ذکر است در ساختار سلسله مراتبی، سطح بندی؛ درجات جزئی شدن ابعاد طرح‌های چندمنظوره را نشان می‌دهد و هر چه به سمت بالاتر بیاید، مفاهیم کلی-تر است و در سطوح تصمیم‌گیری‌های خاص می‌تواند مورد قضاوت قرار گیرد. از نظر بهره‌برداران در سطح دوم از بین شاخص‌های مربوط به معیار اقتصادی، عدم ثبات اقتصادی طرح‌های چندمنظوره را با وزن نسبی ۰/۲۰۰ مهم‌ترین عامل در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره دانستند. سایر عوامل نارضایتی از فعالیت و اشتغال و عدم برخورداری از رفاه اقتصادی با وزن نسبی ۰/۱۸۰ به عنوان مهم‌ترین عوامل مشخص شدند؛ همچنین بهره‌برداران در معیار زیست محیطی، منابع ناکافی آب را با وزن نسبی ۰/۵۰۰ مهم‌ترین عامل در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره دانستند که بیش از ۲ برابر سایر عوامل دارای اهمیت است. در معیار اجتماعی سهم بی‌عدالتی اجتماعی و امنیت روانی نامناسب به‌ترتیب با وزن نسبی ۰/۳۰۰ و ۰/۲۰۰ را مؤثرتر از سایر شاخص‌ها در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره دانستند؛ همچنین بهره‌برداران در بین شاخص‌های مربوط به معیار سیاستی نهادی، نقش اجرای نامناسب در زمان و مکان (۰/۳۶۰) و آگاهی و سواد اندک (۰/۲۸۰) را در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره مهمتر از سایر عوامل تشخیص دادند؛ همچنین از نظر بهره‌برداران، در معیار فیزیکی؛ نقش خدمات‌دهی ضعیف در مقایسه با سایر عوامل (بیش از دوبرابر سایر عوامل) در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره (با وزن نسبی ۰/۶۰۰) بیشتر است. در معیار انسانی، پویایی کم جمعیت و آموزش و تسهیلات نامناسب به ترتیب با وزن نسبی ۰/۳۵۰ و ۰/۲۵۰ نقش بیشتری نسبت به ضعف سلامت و سرمایه انسانی ضعیف در عدم پذیرش طرح های چندمنظوره دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

از نظر بهره‌برداران، اولین و مهم‌ترین شاخص‌های موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره، شاخص اقتصادی است. عدم ثبات اقتصادی، عدم برخورداری از رفاه اقتصادی و نارضایتی از فعالیت و اشتغال از جمله مواردی است که حدود ۹۴ درصد مرتعداران به آن اشاره داشتند. مرتعداران در مورد حرفه مرتعداری رضایت شغلی نداشته و سطح امنیت شغلی در طرح‌های چندمنظوره را بسیار ضعیف اعلام نمودند. مرتعداران به دلیل سطح پائین اقتصادی و امکانات، شرایط اجرای طرح‌های چندمنظوره را ندارند و از دیگر دلایل به دیربازده بودن آنها اشاره کردند. به طور مثال کشت و توسعه گیاهان دارویی طرح‌های مرتعداری در صورتی که بازار فروش برای آن مشخص نبوده و شرایط کشت و توسعه مکانیزه آن فراهم نیست لذا مورد پذیرش مرتعداران قرار نمی‌گیرد و مرتعداران توان ریسک در مرتع را ندارند. یا به طور مثال پروژه زراعت چوب، علاوه بر هزینه‌ای که برای مرتعداران در بردارد، درآمدزایی آن دوبار در سال آنهم پس از گذشت ۵ سال است که برای مرتعداران قابل قبول نیست. نتایج تحقیق حاضر تائید کننده نتایج تحقیقات مرادی و همکاران (۲۰۱۵) است. این محققین طی یک بررسی جامع اقتصادی نبودن طرح‌های مرتعداری و دیربازده بودن پروژه‌های پیشنهادی را از جمله دلایل عدم‌موفقیت طرح‌های مرتعداری ذکر کردند.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

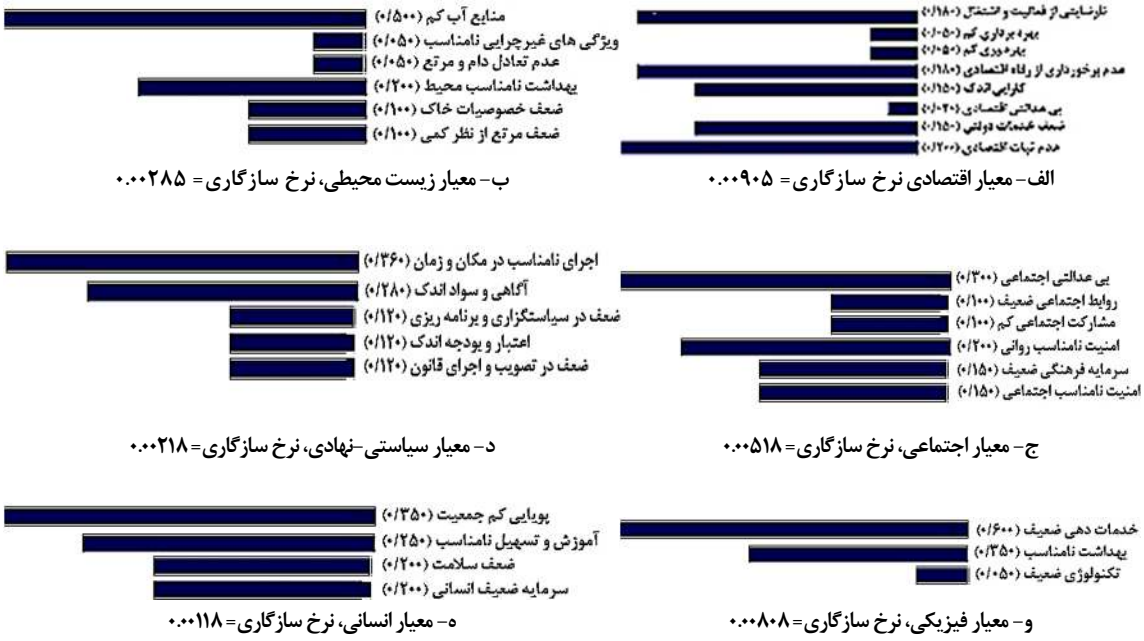

شکل ۴: رتبه‌بندی و وزن نسبی شاخص‌های مربوط به هر معیار از نظر بهره‌برداران

نتایج حاصل از نظرسنجی بهره‌برداران نشان می‌دهد در سطح اول، از مهم‌ترین عوامل موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره؛ شاخص‌های سیاستی نهادی به ویژه مدیریت از بالا به پائین (نداشتن سازوکار اجرای مشخص، از جمله اجرا در زمان و مکان نامناسب) است. ۷۸ درصد از بهره‌برداران بر این باورند که اقدامات اجرایی نهادهای دولتی صرفاً جنبه‌ی اجرایی دارد نه حمایتی که البته این موضوع را در طرح‌های محدوده‌های مجاور مرتع مشاهده نمودند و در تصمیم گیری آنها در پذیرش طرح‌های چندمنظوره تاثیرگذار دانستند. مرتعداران اذعان داشتند برخی از پروژه‌ها در مرتع بسیار ضروری بوده اما در زمان نامناسب اجرا می‌گردد مانند مبارزه با ملخ، کمبود آب و غیره که این عوامل منجر به کاهش تمایل مرتعداران به پذیرش طرح‌های چندمنظوره می‌شود. مرتعداران نیازهای اولیه خود و شغل دامداری را بر هر طرح چندمنظوره‌ایی ترجیح می‌دهند. مطابق با نتایج میردیلمی (۲۰۱۵) نیز بهره‌برداران تأخیر در اجرای برخی پروژه‌ها مانند مبارزه با آفات و بیماری‌ها که گاهاً دیر هنگام اجرا می‌شود را دلیل عدم موفقیت اینگونه طرح‌ها می‌دانستند. همچنین نداشتن سازوکار اجرایی مناسب از سوی دولت جهت تسهیل در اجرای پروژه‌های چندمنظوره و روشن سازی مسیر برای مرتعداران به عنوان تولیدکنندگان در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره نقش بی بدیلی دارد. ریگی و همکاران (۲۰۱۹) در زمینهٔ پیشران‌ها نیز عامل مدیریت (سیاسی-مدیریتی-قانونی) را مهم‌ترین پیشران‌های اثرگذار بر پایداری معیشت روستایی معرفی نمود. همچنین در درجه دوم، مرتعداران به عامل آگاهی و سواد اندک کارشناسان دولتی اشاره داشتند (با وزن نسبی ۰/۲۸۰) که گاها خود علت اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها در زمان نامناسب است. خاتون آبادی (۲۰۰۰) نیز در تحقیقات خود به این نتیجه رسید که در نزد دامداران، مشکلات برنامه‌ریزی و سیاستگذاری مانع اصلی مشارکت دامداران است. البته مطالبق با نتایج تحقیقات میردیلمی (۲۰۱۵) کارشناسان اجرا دلیل اجرای نامناسب در زمان و مکان برخی پروژه‌ها را ریشه در تخصیص دیرهنگام اعتبارات عنوان کردند که مبحثی قابل تامل است. مرتعداران تسهیلات و حمایت‌های دولت را در پذیرش طرح‌های مرتعداری چندمنظوره بسیار مهم دانستند. همچنین انتظار بهره‌برداران مراتع گنبد و آزادشهر ارائه حمایت‌های بیمه‌ای دام و مرتع است. چراکه معتقدند ابتدا در این مرحله بایستی به تعادل برسند تا به موضوع طرح‌های چندمنظوره و سایر فرصت‌های اشتغالزایی بپردازند. رحمانی (۲۰۰۵) بیمه مرتع را به عنوان یکی از راهکارهای افزایش اطمینان خاطر

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

بهره‌برداران در سرمایه‌گذاری برای مدیریت مرتع و طرح‌های چندمنظوره عنوان نمود. مرادی و همکاران (۲۰۱۵) نیز از بین متغیرهای موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری، عوامل بیمه نمودن مرتع به منظور رفاه، درمان و بازنشستگی از جمله عمده‌ترین دلایل موفقیت اجرای طرح‌های مرتعداری عنوان نمودند.

از نظر مرتعداران یکی از شاخص‌های موثر در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره، شاخص‌های زیست محیطی است. اکثر بهره‌برداران (۹۹ درصد) اتفاق نظر دارند که کمبود آب با وزن نسبی ۰/۵۰۰ با اثرگذاری مستقیم بر هر پروژه و اقدامی که بخواهد در عرصه مرتعی و زراعی انجام شود، عمده‌ترین عامل در عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره است. کریج و میلتون (۲۰۰۶) نیز بر این باورند که عامل بارندگی و تامین منابع آب در موفقیت پروژه‌های کاربردی اثرگذاری قابل توجهی دارد. بهره‌برداران این عامل را در کم شدن میزان تولید و کاهش درآمد نسبی بهره‌برداران در طبقه "خیلی زیاد" رتبه‌بندی کردند. در اکثر نقاط مراتعِ گنبد کمبود نزولات جوی و توزیع نامناسب منابع آب به عنوان عواملی معرفی شدند که در پذیرش طرح‌های چندمنظوره نقش بسزائی دارد. آنها به عنوان نمونه به افزایش تلفات دام و کاهش تولید مراتع و از طرفی بالارفتن هزینه‌های بهره‌برداران در تأمین آب موردنیاز اشاره کردند که آنهم به خودی خود باعث کاهش درآمد بهره‌برداران می‌شود. نتایج فوق با نتایج تحقیقات احمدی (۲۰۰۳) مطابقت دارد. ایشان اعلام داشتند که برخی بهره‌برداران، هنگام بروز خشکسالی به ناچار دام خود را می‌فروشند تا از این طریق از فشار بر مراتع کاسته و خود نیز خسارت کمتری ببینند.

در تحقیق حاضر، این نحوه جزءبندی به ما کمک می‌کند تا مشکلات موجود به صورت جامع تحلیل شوند. ساختار سلسله مراتبی آسیب شناسی طرح‌های چندمنظوره قادر است اکثر دلایل عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره را شناسایی و پاسخ دهد. مشکل و یا بعد دیگری وجود ندارد که در این ساختار لحاظ نشده باشد. در این ساختار مفاهیم از دل تحقیق درآمده و ساماندهی شد تا میزان همپوشانی بین سطوح با یکدیگر خیلی کم و کاملاً متفاوت باشد. از طرفی هر یک از اجزاء بدون در نظر گرفتن سایر اجزاء قابل تفسیر و قابل فهم است. این ساختار به صورت واضح‌تر و دقیق‌تری مشکلات را دسته‌بندی، قابل فهم‌تر و قابل مدیریت‌تر می‌کند. بدین طریق می‌توان اقدامات با قابلیت مدیریتی و راهبردی‌تر را در هر سطح و جزء معطوف داشت. دلایل عدم پذیرش طرح‌های چندمنظوره متعدد است و به یک یا چند عامل محدود برنمی‌گردد. هر عامل می‌تواند معلول عامل دیگری نیز باشد.

اکثر مرتعداران دلیل عمده عدم پذیرش را ریشه در نظام اقتصادی و اجرایی می‌دانند. جوامع پاسخگو به اجرای طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌ها اشاره داشتند که اثربخشی لازم را در وضع معیشتی بهره‌بردار و تولید مرتع نداشت. عمده جوامع پاسخگو این مشکل را در مدیریت از بالا به پائین و عدم توجه به مشارکت مرتعداران در تصمیم گیری و برنامه ریزی عنوان کردند. به‌طور کلی نتایج گویای پذیرش کم طرح‌های چندمنظوره از سوی مرتعداران است که این امر نمایانگر عدم توفیق برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران در جلب مشارکت فعال در برنامه‌هاست. بر این اساس پیشنهاد می‌گردد مشارکت در سطوح مختلف تصمیم گیری، برنامه ریزی و اجرا تقویت شده و بدین منظور از دوره‌های آموزشی استفاده بیشتر به عمل آمده و همچنین ایجاد تشکل‌های مردم نهاد در سطح منطقه تقویت شود و با رویکرد مطالبه‌گری جهت استفاده از تسهیلات سایر دستگاه‌های ذینفع تا در آینده بتوان شاهد مشارکت هرچه بیشتر مرتعداران در چنین طرح‌هایی بود. همچنین پیشنهاد می‌گردد به منظور پذیرش و اجرای طرح‌های چندمنظوره، تسهیلگرانی به کار گرفته شوند و مطابق با نتایج تحقیقاتی ارزانی و معتمدی (۲۰۱۹) سیاست‌های تشویقی در نظر گرفته شود تا فرآیند سرعت بیشتری به خود بگیرد.

References

1. Abdusalam, M.D. & T. Noguchi, 2006. Evaluation capacity development for participatory forest management in Bangladesh Sal forest based on 4RS stakeholder analysis. Forest policy and Economics, 8: 785- 796.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

2. Adak, N., H. Arzani & S. M. Heshmatol vaezin, 2018. The roles of beekeeping in increasing the income of range manager (Case Study: Zhiwar village in Kurdistan). Journal of range and Watershed Management, 71(1):1-10 (In Persian).
3. Ahmadi. A., 2003. Investigation the effect of management methods on the preservation or destruction of rangelands in Shorik and Haju areas of Azarbaijan Gharbi Province. Iranian Journal of Range and Desert Research, 4(13): 471-489 (In Persian).
4. Alimohammadi Sarabi, H., S. A. Mousavi, S. H. Matinkhah, M. Tarkesh Esfahani, 2017. Optimum Size of Range Management Units for Sustainable Utilization of the River Basin Rangeland in Margha, Izeh. Iranian Journal of Applied Ecology, 6(1): 69-80 (In Persian).
5. Almedom, A.M., 2005. Social capital and mental health: An interdisciplinary review of primary evidence. Social Science and Medicine, 61(5): 943-964.
6. Amirnejad, H. & H. Rafiei, 2009. The effect of socioeconomic factors on farmers' participation in rangeland projects. Journal of Rangeland, 4(3): 710-722 (In Persian).
7. Amirnezhad, H. & H. Rafiei, 2009. A study on the effect of socio-economic factors on user's participation in range management projects. Journal of Rangeland, 4(3): 710-722 (In Persian).
8. Arayesh, B. & S. J. Farajolah Hosseini, 2009. Regression analysis of factors affecting people's participation in conservation, restoration, development and exploitation of renewable natural resources from the perspectives of Ilam Province Natural Resources Experts. Journal of Agricultural Economics and Development, 24(1): 49-58 (In Persian).
9. Arzani. H. & J. Motamedi, 2019. Reducing pressure on rangelands, through economizing range management. Journal of Iran Nature, 4(2): 7-14 (In Persian).
10. Arzani, H., M. Borhani & N. Charesaz, 2017. World Rangelands: Developments and Future Vision. Tehran: Pooneh, 360 p.
11. Azizi, M., & R. Naghdi, 2007. Creative Thinking, Problem Solving, and Decision Making. Tehran University, Tehran, 432 p (In Persian).
12. Azkia, M., & A. Imani. 2011. Theoretical analysis of land exploitation systems with an emphasis on pastures. Iranian Journal of Rural development, 3(2):1-28 (In Persian).
13. Banarjee, A., M. Campbell, C.J. Cruze, Sh, Davis & M. Augusta, 1997. Participation in Forest Management and Conservation. World Bank: Social Development Department Papers Participation Series, 38 pp.
14. Duesberg, S., V. Upton, D. O'Connor & A. Ní Dhubháin, 2014. Factors influencing Irish farmer's afforestation intention. Forest Policy and Economics, 39: 13–20.
15. Faham, E., A. Rezvanfar & T. Shamekhi, 2008. Analysis of socio-economic factors influencing forest Dwellers' participation in reforestation and development of forest areas (The Case Study of West Mazandaran, Iran), Agricultural and Biological Sciences, 3(1): 438-443 (In Persian).
16. Finsrerbusch, K. & W.A. Wicklin, 1989. Beneficiery participation in development project, Economic development and cultural change, 37(3): 573-594
17. Frankford, Ch. & D. Nachmias, 2011. Research methods in the social science, Translated by: Larijani, F. and Afzali, R. Tehran: Soroush. 846 p.
18. Hematzadeh, Y. & N. Khalighi, 2006. Investigation effective factors on lack of participation beneficiary of rangeland and watershed projects. Journal of agricultural science and natural resources, 13(4): 9-10 (In Persian).
19. Holchek, J.L., R.D. Pieper & C.H. Herbel. 2001, range management, New Mexico State University, last cruces, NM88003.
20. Holloway, I. & S. Wheeler, 2010. Qualitative research in nursing and healthcare. 3rd ed. Chichester, West Sussex, U.K.: Ames, Iowa: Wiley-Blackwell.
21. Hunstsinger, L. & L.P. Fortman, 1990. California privately owned oak woodsland: owner, use and management, Journal of range management, 43(2): 147-152.
22. Kajanus, M., J. Kangas, & M. Kurtilla, 2004. The use of value focused thinking and AWOT hybrid method in tourism management. Tourism management, 25: 499-506.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]

23. Kangas, J., 1994. An approach to public participation in strategies forest management planning. Forest ecology and management, 70: 75-88.
24. Karimi, K. & E. Karamidehkordi, 2014. Family Farmers' Knowledge Regarding the Importance of Rangeland Conservation and the Impact of Rangeland Management Projects: A Case Study in the Mahneshan Township. The First International Conference of the APIRAS and the Fifth Congress of Extension and Education in Agriculture and Natural Resources Management: "Facilitating Information and Innovations for Empowering Family Farmers", 2-4 Sptember 2014, Zanjan, university, Zanjan, Iran (In Persian).
25. Khatoon Abadi, S., 2000. Human partnerships and mutual relationships (A framework for forming natural resource conservation and sustainable development groups). 1st Conference on Natural Resources, Participation and Development. Tehran: 17-18 January (In Persian).
26. Khosro Shahi, M., & Sh. Ghavami, 2005. Warning. Peyvand Publication, The Education and Extension of Forests and Rangelands Organization of Iran, Tehran.
27. Kraij, S., & J. Milton, 2006. Vegetation changes (1995-2004) in semi-arid and Karoo shrubland, South Africa. Journal of Arid Environment, 64: 174-192 (In Persian).
28. Mahmodi J., & S.H. Hakimpour, 2012. A study on the effective socio- economic factors involving in social participation in Nour, Sociological Studies of Youth Journal, 2(5): 129-148.
29. Martinez-Salgado, C., 2012. Sampling in qualitative research: basic principles and some controversies. Ciencia & Saude Coletiva, 17(3): 613-9.
30. Mesdaghi, M. 2010. Rangeland Managemt in Iran. Imam Reza University, 336p (In Persian).
31. Mirdeilami, S.Z., 2015. The pathology of Iranian rangeland system (Case Study: North Khorasan and Golestan Provinces). Ph.D. thesis, Department of Gorgan University of natural resources and watershed management. 260 p (In Persian).
32. Mohammadi, Gh., 2003. Factors affecting rural participation in watershed management plans. Journal of Jihad, 262: 13-17 (In Persian).
33. Motamedi, J., A. Alijanpour, & A. Banj Shafii, 2017. Recognition and exploitation of rangeland and forest by-products of Azerbaijan Gharbi province. Orumieh University. Research project report, 350 p.
34. Moradi, E., Gh.A. Heshmati, F. Ghilishli & S.Z. Mirdeilami, 2015. The most important reasons of success and failure of rangeland management plans in Golestan Province. Journal of Rangeland, 9(3): 281-291 (In Persian).
35. Movaghari. M., H. Arzani, A. Tavili, H. Azarnivand, M. Saravi & M. Farahpoor, 2015. Suitability of medicinal plants in rangelands of Lasem Watershed (Amol-Mazandaran Province). Iranian journal of Medicinal and Aromatic Plants, 30(6): 898-914 (In Persian).
36. Rahmani, M., 2005. Knowing with insurance and farming insurance. Educational Notebook. Tehran: Agricultural Products Insurance Funds (In Persian).
37. Riazi, V., 2014. Report on the situation of rangelands farmers in Golestan province. Golestan Province Department of Natural Resources and Watershed Management. 35 p (In Persian).
38. Rigi, M., H. Barani, A. sepehri, A. Abedi Servestani & M. Pahlavani, 2019. An investigation for identifying of Drivers, uncertainties, and strategies on livelihood in Range dependents rural communities (case study: Iran's Sistan and Baluchestan turanian pastures). Journal of Geography and Development, 56: 91-118 (In Persian).
39. Saaty, T.L., 1980. The Analytic Hierarchy Process. McGraw-Hill, NY, 287p.
40. Schon, D.A., & M. Rein, 1994. Frame Reflection—toward the Resolution of Intractable Policy Controversies. Basic Books, New York.
41. Shahraki, M.R., A. Abedi Sarvestani, B. Behmanesh & N. Gholami, 2013. Impact of Extension Education Courses on Participation of Stakeholders in Conducting Rangeland Cooperative's Projects in Gonbad-eKavoos. Co-operation and Agriculture, 2(8): 89-105 (In Persian).
42. Taleghani, M., 2002. Theoretical Research Method. Qom: Payame Noor University, 212 p.

[Downloaded from rangelandsrm.ir on 2026-11-26]

[DOR: 20.1001.1.20080891.1401.16.4.2.0]